

Türkiye İle Bulgaristan Arasında İkili Ticari İlişkilerde Ortak Tarih ve Kültür Bağlamında Turizm Politikalarından Elde Edilebilecek Olası Kazanımlar

Dr. Müjgan DENİZ¹

¹Öğretim Üyesi Dr., İstanbul Üniversitesi, Beyazıt Yerleşkesi, İktisat Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü,
Tel: +90 (212) 440 00 00-11420, hacioglu@istanbul.edu.tr

Özet: Bu çalışma, Türkiye ve Bulgaristan arasında karşılıklı olarak fayda sağlayabilecek turizm politikaları geliştirmek adına önemli bir faktör olan ortak tarihi ve kültürel geçmişi de göz önünde tutarak turizm sektörü ve ekonomik kazanımlar açısından iki ülke ilişkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye ve Bulgaristan arasında sürdürülebilir turizm faaliyetleri bağlamında ortak turizm stratejileri vasıtasıyla maksimum potansiyel kazanımlar elde edebilmek adına ne yapılması gerektiği sorgulanarak, ne tür spesifik hedefler konulması ve önlemler alınması gerektiği sinanacaktır. Türk ve Bulgar otoriteleri arasında işbirliği insiyatifi aracılığıyla ortak doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi, doğayı koruma kapasitesinin iyileştirilmesi gibi başlıklar altında ilk olarak sınır bölgelerinde, daha sonra bu ülkelerin bütün topraklarını kapsayacak şekilde destekleyen enstrümanlar uygulamaya konulmuştur. AB katılım öncesi yardım enstrümanlarının da desteği ile ortak tarihi geçmişe ve komşu iki ülkenin paylaşılan kültürel öğelerine dikkat çekerek, bölgesel turizm alt yapısı için gerekli yatırımlar gerçekleştirilebilir. faaliyetlerini tetikleyebilir. Sonuç olarak AB katılım öncesi yardım enstrümanlarını iki ülke mevcut turizm potansiyellerini maksimum düzeye çıkarmak için kullanabilirler ve sınır kasabalarındaki hareketliliği arttırmak amacıyla yeni turizm stratejileri geliştirebilirler. Köklü tarihi geçmişten ve paylaşılan kültürel değerlerden de faydalanarak her iki ülke turizm potansiyelini ve turizm gelirlerini önemli oranda arttırabilir. Böylece turizm sektöründeki bölgesel hareketlilik tüm Balkan devletlerinde bütün bölge açısından ortak bir turizm piyasasının farkındalığını sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Türkiye-Bulgaristan Ticari İlişkileri, Kültür Turizmi, Eko-turizm, Sınır Ötesi İşbirliği

Jel Kodu: Z3, Z38

Bilateral Commercial Relationship between Turkey and Bulgaria in the Context of Tourism Sector and Its Potential Acquisitions

Abstract: This study would like to analyze Turkish-Bulgarian bilateral relationships considering common historical and cultural background as an important factor for developing mutually beneficial tourism policies between the two countries. In order to get maximum potential output as a result of possible common tourism strategies in the context of sustainable tourism facilities between Turkey and Bulgaria, it is going to examine what should be done and what kind of specific objectives and measures are necessary for achieving this purpose. Some EU pre-accession instruments like "IPA-Crossborder" projects which support improving the capacity for nature protection, sustainable use and management of common natural resources through cooperation initiatives between Turkish and Bulgarian authorities first of all in the cross-border area, then including the whole territory of these countries have been put forward. Drawing potential benefits from common historical background and sharing cultural elements of these neighbouring states can push the business facilities and investments for the regional tourism infrastructure and might possibly provide the Balkan states with the awareness for a common tourism market as a whole region. As a result, two states can increase their potential benefits from tourism sector and maximize the potential economic acquisitions via common tourism policies.

Key words: Tourism Sector, Turkish-Bulgarian Commercial Relations, Cultural Tourism, Eco-tourism, Cross-border Cooperation

Jel Codes: Z3, Z38

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlaması ve Çarlık Rusyası'nın da desteğiyle, Balkanların tümünde olduğu gibi Bulgaristan'da da ulusal kurtuluş hareketi alevlenmiş, Ruslarla yapılan '93 Harbi'nden yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ı 1878 yılında içişlerinde bağımsız

prenslik olarak, 1908 senesinde ise tam bağımsız çarlık olarak tanımıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlılarla aynı cephede savaşa katılan Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı'na da Almanya saflarında katılarak her iki savaştan da yenilgiyle çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Balkanlar'da ilerleyen

Sovyet ordusunun da yardımıyla Georgi Dimitrov önderliğinde sosyalist rejime geçen Bulgaristan, soğuk savaş yıllarında Varşova Paktı'nın üyesi olarak kalmış, 1980'li yıllardan itibaren ise topraklarındaki Türk azınlığa uyguladığı zorla Bulgarlaştırma politikalarıyla dünyanın tepkisini çekmiş ve sosyalist rejimin yaptığı hataların faturasını ise 1989'da Bulgar ekonomisine ağır bir darbe vuran Bulgaristan'dan Türkiye'ye yarım milyona yakın insanın göçüyle ödemiştir. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun çözülmesiyle 1990 yılında sosyalist rejimin yıkıldığı Bulgaristan, Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikalarını terk ederek komşusu Türkiye ile olan ilişkilerini oldukça olumlu bir temele oturtmuştur. Sonrasında Batı ile ilişkileri geliştiren ülke önce NATO'ya üye olmuş ve bu konuda Türkiye Bulgaristan'a tam destek vermiştir. Nihayet, 01 Ocak 2007 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılmıştır.

1. İki Ülke Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Genel Durumu

Ortak bir tarihsel ve kültürel geçmişi ve sınırı paylaştığımız komşumuz Bulgaristan Türkiye açısından hem ekonomik açıdan hem, stratejik

ve hem de tarihi bağlarımız açısından önemli bir ülkedir.

Nitekim, Türkiye'nin Bulgaristan ile olan sınır kapıları Avrupa'ya açılan önemli geçiş noktaları olup, Balkan Yarımadası'nda stratejik bir coğrafi pozisyona sahip olan Bulgaristan üzerinden Avrupa ülkelerine ihraç mallarımızı taşıyan Türk lojistik firmalarına ait tırların önemli bir bölümü transit geçiş yapmaktadırlar.

Yine diğer Avrupa ülkelerinden gelen Türk vatandaşları -Almanya, Belçika, Avusturya vb.- Bulgaristan karayollarından geçerek Türkiye'ye ulaşabilmektedirler.

Bulgaristan'ın coğrafi konum olarak Türkiye'nin İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi sanayi ve ticaret merkezlerine yakın olması bu bölgede üretim yapan şirketlerin mallarının nakliye maliyetini de düşürmektedir. Türkiye'nin Bulgaristan ile Batı ve Orta Avrupa'ya yönelik taşımalarının büyük bir kısmı, Kapıkule-Kapitan Andreevo sınır kapısından gerçekleştirilmekte ve söz konusu sınır kapısında zaman zaman aşırı yüklenmeden dolayı uzun beklemler yaşanmaktadır. 2005 yılı Haziran ayında Bulgaristan Türkiye arasında TIR trafiğine açılan ikinci sınır kapısı Hamzabeyli-Lesovo ise yeterince verimli kullanılmamaktadır.

Tablo 1. Türkiye Bulgaristan Dış Ticaret Dengesi

	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
2015	1676	2254	-578	3930
2016	2383	2143	241	4526
2017 / Eylül	2062	2004	58	4067

Kaynak: TÜİK (milyon Dolar)

Türk firmalarının Bulgaristan'daki yatırımları gün geçtikçe artmaktadır. İkili ticari ilişkiler ise son on yılda tarihi zirvesine ulaşmıştır ve toplam ticaret hacmindeki artış hızının aynı şekilde devam edeceği beklenmektedir. Türkiye-Bulgaristan ekonomik ve ticari ilişkilerinde en önemli değişiklik Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte iki ülke arasındaki bir takım anlaşmaların son bulmuş olmasıdır. 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla iki ülke arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması yerini Türkiye-AB Gümrük Birliği Kararı'na bırakmıştır. Böylelikle, iki ülke menşeli mallar ile iki ülkeden herhangi birine üçüncü ülkelere ithal edilmiş olsa dahi gümrük vergileri ödenerek millileştirilmiş her türlü sanayi malının iki ülke arasında ticareti gümrük vergisi vb. diğer kesintilerden muaf olarak yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca malların serbest

dolaşımında olduğunu gösteren EUR-1 belgesi yerini ATR belgesine bırakmıştır. (www.ab.gov.tr) Bugün aradaki gümrük birliği nedeniyle Türkiye ile Bulgaristan AB üyesi olmayan üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamaktadır.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı uyarınca, Türkiye'nin üçüncü ülke kaynaklı mallara uygulanmakta olan gümrük vergisi ve eş etkili vergilerde 31 Aralık 1995 tarihinden itibaren Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyum sağlaması kararlaştırılmıştır.2 Dolayısıyla, bugün Türk firmaları için Bulgaristan'a ihracat yapmak Türkiye iç pazarına mal satmak kadar kolay ve avantajlı hale gelmiştir. Nitekim, AB mevzuatı uygulamaya başlayan Bulgaristan Türk ihracatçıları için marjinal bir Pazar olmaktan çıkmıştır.

2. İki Ülke Arasındaki Turizm Faaliyetlerinin Tarihsel Geçmişi ve Günümüzdeki Mevcut Durum

Geçmişten gelen köklü ve çok yönlü ilişkilere sahip iki ülke arasında turizmin geliştirilmesi ve turizm sektöründen elde edilen gelirin arttırılması açısından önemli bir potansiyel bulunmaktadır.

Bulgarlar ve Türkler, Balkanlar'da yüzyıllar boyunca birlikte yaşama kültürüne sahip iki toplum olmuştur. Ancak, Bulgaristan Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan edip daha sonra da 2. Dünya Savaşı'nın ardından Sosyalist rejimi benimseyerek Warshova Paktı üyesi olunca Türkiye ve Bulgaristan arasındaki münasebetler de minimum düzeye inmiştir. İki ülke arasında gerek ticari ilişkiler gerekse turistik faaliyetler giderek azalmış ve özellikle 1980 sonrası totaliter rejimin Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik uyguladığı politikalar iki ülke arasındaki turizm faaliyetlerini ve transit geçişler dışındaki insan trafiğini minimuma indirmiştir. 1990 sonrasında ise iki ülke arasındaki turizm seferlerinin sayısı hızla artarken, Bulgaristan'a yönelik akraba ziyareti dışında turistik faaliyetlerin sayısı ve karşılıklı olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye ziyaret ve alışveriş amaçlı gelen turistlerin sayısı önemli oranda artmıştır.

Turizmin, son on yıllarda olduğu gibi önümüzdeki dönemde de hem Türkiye hem de Bulgaristan ekonomisinde öncelikli sektörlerin başında yer alması muhtemeldir. Türkiye gerek tatil beldeleri ve sıcak denizleri ile ve gerek kültür turizmi potansiyeli ile Bulgar turistler açısından cazip bir destinasyondur. Bulgaristan coğrafyası da Karadeniz kıyısındaki sahil şeridi, tarihi mirası, kaplıcaları, dağları, gölleri ve mağaraları ile hem yaz hem de kış turizminde önemli bir potansiyele sahiptir.

Bulgaristan'ın demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler gelişme kaydetmiş ve karşılıklı temaslar ve turistik faaliyetler de önemli ölçüde artmıştır. Ancak, halen komşu iki ülke arasındaki mevcut turizm aktivitesi ve turizm faaliyetlerinden elde edilen gelir diğer üçüncü ülkeler ile olan turizm faaliyetlerinden elde edilen gelir ve ticari aktivitenin gerisinde kalmaktadır. Bu durumun sebebi önemli oranda Türk vatandaşlarından Bulgaristan'a girmek için istenen Schengen vizesi zorunluluğu iken, diğer

tarafından Bulgaristan'daki turistik alanlara yönelik yatırım ve tanıtım eksikliğidir.

Turizm yatırımlarının karşılıklı olarak arttırılması, sektörde yeni stratejiler ortaya konması her iki ülke açısından turizmin geliştirilmesi ve gelirlerinin arttırılabilmesi için gereklidir. Özellikle, tarihi kentlerdeki ve doğal güzelliklere sahip kırsal bölgelerdeki turistik tesislerin restorasyonu ya da yeni modern tesislerin kuruluşu, alt yapı olanaklarının geliştirilmesi, komşu ülkeler arasında ulaşımın kolaylaştırılması ve hizmet kalitesini arttırıcı yatırımların yapılması, Turizm temsilcilik bürolarının açılması, yatırımlarda finansman kolaylığı sağlanması iki ülkedeki turizm bölgelerinin gelişimini ve tanınırlığını hızlandıracaktır.

Sözü edilen bu hedefler doğrultusunda, 2018 yılı başında (12 Şubat 2018) bir araya gelen Türkiye ve Bulgaristan Turizm Bakanları Numan Kurtulmuş ve Nikolina Angelkova iki ülkenin kültür varlıklarının korunmasının turizm için önemine vurgu yaparak, Bulgaristan ve Türkiye arasında hem kültür hem de turizm alanında yapılabilecek verimli bir işbirliği üzerinde durmuşlardır (Ulusal Ajans).

Bulgar Turizm Bakanı Angelkova'nın konuyla ilgili beyanı şu şekilde olmuştur:

"Türkiye ile çok yakın irtibatımız var ve Türkiye bizim için stratejik bir pazardır. Komşuyuz ve yakınız. Dolayısıyla, bizim için sunduğumuz turizm hizmetlerini Türk vatandaşına iyi bir şekilde tanıtmak çok önemli. Türk mevkidaşlarıyla görüşmelerde uzak pazarlara yönelik ortak kültür ve tarih turizm paketleri hazırlamayı amaçlıyoruz. Uzak ülkelerden turistlerin ilgisini bölgemize çekebilmek önemli. Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan arasında ortak güzergahlar oluşturmayı amaçlıyoruz."

Bulgaristan'da yapılan üst düzey toplantıda her iki turizm bakanının da üzerinde durduğu konu, bölgesel turizm hareketliliğinin arttırılması ve özellikle katma değeri yüksek turizm türlerini geliştirecek projelere ağırlık verilmesiydi. Örneğin, Batı Karadeniz'e kıyısı bulunan bazı destinasyonlarda cruise gemileri ile (kravaziyer turizm) Türkiye ve Bulgaristan'ın öncülüğünde Balkan ülkelerini kapsayan tur paketlerinin oluşturulabileceği ifade edilmiş. Kısaca, turizm yetkililerinin hedefinde sadece geleneksel turizmin geliştirilmesi yoktur, nitekim 'kravaziyer gemiler' ile ve yat turizmi ile de yeni turizm kanallarından faydalanılarak turizmin çeşitlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2.1. Bulgaristan Açısından Turizmin Ülke Ekonomisindeki Yeri

Bulgaristan ekonomisinde turizm sektöründen elde edilen gelir ve bu sektörün ekonomiye kazandırmış olduğu canlılık yadsınamaz boyuttadır. Bulgaristan Merkez Bankası (BNB) verilerine göre, Bulgaristan'da 2017 yılında uluslararası turizmden elde edilen gelirler, 6 milyar 895 milyon leva, 3,510 milyar avro olup bundan önce rekor sayılan 2016 yılı gelirlerinin de üzerine çıkmıştır. Ülkeyi ziyaret eden yabancı turistlerin sayısı 8 milyon 900 bin olup 2016 yılına kıyasla yüzde 7,6 oranında artmıştır. Yunanistan ve Romanya'dan gelen turistlerin sayısı 1'er milyonun üzerinde gerçekleşirken, Almanya, Türkiye ve diğer Balkan ülkelerinin yanısıra İngiltere, Ukrayna, Moldova, İsrail ve Polonya'dan da Bulgaristan'a ciddi turist akışı gözlenmektedir.

Bulgaristan'ı son yıllarda Türkiye'den çok daha fazla sayıda ziyaretçi tercih etmeye başlamıştır. Bulgaristan İstatistik Enstitüsü'ne göre 2015 yılında ülkeyi 1 milyon 237 bin Türk vatandaşı ziyaret etti. Burada önemli olan, Bulgaristan'a turistik ziyarete gidenlerin büyük kısmını önceden Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş ve halen çifte vatandaş olan Türk vatandaşlarının oluşturuyor olmasıdır. Ancak, son yıllarda ülkeyi ziyaret edenlerin kompozisyonu hem çeşitlenmeye başladı hem de sayı olarak hızla arttı. Kış turizminde de Bulgaristan'ın kayak merkezleri Türk turistlerin yurt dışında tercih ettiği önemli yerler haline gelmeye başladı. Bu durumda Bulgaristan'ın hem kayak pistlerinin uzun ve kaliteli olması etkili olmuş ve kayak sever Türk turistler için cazibe merkezi haline gelmiştir, hem de coğrafi olarak Türkiye'ye yakın olması önemli rol oynamıştır. Kış sporları için tercih edilen kayak merkezlerinin Türkiye'den Avrupa'ya giden yol güzergahında olması ve Bulgaristan'dan geçen uluslararası otobanların yenilenerek hizmete açılması, yeni otobanlar devreye sokulması sayesinde iki ülke arasında karayolu ile ulaşım kolaylaşmış ve seyahat sürelerini önemli ölçüde kısaltmıştır. Sonuç olarak, özellikle İstanbul ve Marmara bölgesinden Bulgaristan'a organize edilen kayak turlarının ve kış turizmi için Bulgaristan'a giden Türk turistlerin sayısı son yıllarda hızla artmıştır.

AB üyesi olan Bulgarsitan birlik üyesi olarak daha çok tarım ve turizm sektöründe gelişmesi konusunda teşvik edilmektedir. Ülke

potansiyelinin farkında olan Bulgar idareciler sosyalist rejimin çöküşünün ardından "dağ ve kış turizmi" açısından önemli bir bölge olan Pamporova'daki bir çok otelin özelleştirilmesini gerçekleştirmiş ve bir diğer önemli kayak merkezi olan Bansko uluslararası yarışlara ev sahipliği yapan, yeni tesislerin inşa edildiği modern bir kayak merkezi haline getirilmiştir. Diğer yandan başkent Sofya'ya yakın olması nedeniyle kış turizmi açısından gelecek vaad eden Borovetz'de de beş, altı tatil köyü, iki adet 4/5 yıldızlı otel ve kayak pisti yapımının yanısıra bölgedeki Rila dağında 4/5 yıldızlı otel ve butik otel yapımı başlatılmıştır. Benzer şekilde, Gabrova bölgesinde de yerel yönetim ve siyasilerin kayak tesisi yapılması için yatırımcı arayışına girmesi kayak ve kış turizminin sağlayacağı gelirin ülke ekonomisi ve bölgesel kalkınma açısından önemini kavrandığını göstermektedir.

Tablo 2. Bulgaristan'a İlk 10 Ülkeden Gelen Turistlerin Milliyetlerine Göre Dağılımı (2013)

Sıralama	Ülke	Turist Sayısı
1	Romanya	560.986 bin
2	Almanya	553.457
3	Rusya	491.775
4	Yunanistan	482,181
5	Sırbistan	221.986
6	Norveç	221,741
7	İngiltere	207.293
8	Polonya	195,645
9	Türkiye	187,503
10	Makedonya	181,561
Toplam		4.913.773

Kaynak: Bulgaristan Milli İstatistik Enstitüsü, www.nsi.bg

Tablo 2.den görüleceği üzere Bulgaristan daha çok komşu ülkelerden turist çekmektedir, bu durum son dönemde daha da belirgin hale gelmiştir. Bulgaristan'a gelen turist sayısı önceki yıllara göre her geçen gün artmaktadır. Bulgaristan 'ın 1 Ocak 2007'de AB üyesi olması ve sınırlarını AB üyesi ülkelere açmasıyla Yunanistan ve Romanya'dan gelen turist sayısında artış olurken; aynı zamanda yeni bir vize rejimine geçilmesiyle de Sırbistan ve Makedonya gibi komşu ülkelerden gelen turist

sayısında azalma olmuştur. Son yıllara kadar, Türkiye'den az sayıda turistin Bulgaristan'a gitmesinin başlıca ve en önemli sebeplerinden biri Türk vatandaşlarına uygulanan vize problemi ve vize alma sürecinde çıkarılan zorluklar idi.

Bulgaristan ve Türkiye arasında yaşanan olumlu ikili ilişkiler ve turizm potansiyelinin keşfedilmeye başlanmasıyla Türk vatandaşları için vize alım süreci kolaylaştırılmış ve hatta çifte vatandaşlık ve oturma hakkı alma sürecinde yaşanan ivme Türk turistlerin Bulgaristan ziyaretlerindeki artışı tetikleyen önemli bir faktör olmuştur. Nitekim, Aralık 2017'de Bulgaristan'a yapılan en çok ziyaret, 126,1 bin ile Romanya vatandaşları, 108,3 bin ile Yunanistan vatandaşları, 94,8 bin ile Türkiye vatandaşları, 45,1 bin ile Makedonya vatandaşları, 43,9 bin ile Sırbistan vatandaşları, 20,5 bin ile Almanya vatandaşları, 15,5 bin ile Ukrayna vatandaşları, 10,9 bin ile İsrail vatandaşları, 10,4 bin ile Birleşik Krallık vatandaşları ve 10,3 bin ile İtalya vatandaşları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Öte yandan, Aralık 2017 verilerine göre; Bulgaristan vatandaşlarının en çok ziyaret ettiği ülkeler: birinci sırada Türkiye 103,4 bin, Yunanistan 86,7 bin ile ikinci sırada, Almanya 39,2 bin ile üçüncü sırada, ardından Sırbistan 32,8 bin, Romanya 32,2 bin, Makedonya 30,5 bin, İtalya 17,1 bin, Avusturya 15,2 bin, İspanya 11,1 bin, Birleşik Krallık 10,2 bin kişi ile onuncu sırada gelmektedir.

Bulgaristan Turizm Bakanı Nikolina Angelkova da resmi söylem olarak; "Türkiye'den gelen turistlerin kendileri için çok önemli olduğunu" her fırsatta ifade etmektedir. Bu hususta ayrıca; "Türkiye'den turistik amaçlı gelişlerde kolaylık sağlamaya çalışıyoruz. Geçen yıl Türk turistlerin sayısında yüzde 30 artış vardı. Kış sporlarına ilgi de her geçen gün artıyor. Bundan sonra vize kolaylığını da gündeme getirmek istiyoruz." diye belirtilerek turizm sektörünün ülke ekonomisi için önemine vurgu yapılmaktadır. Turist sayısında ve turizm gelirinde önümüzdeki dönemde de artışın devam edeceği beklenmektedir. Ancak, Bulgaristan'ın bir çok bölgesinde turizm sektöründe yetişmiş eleman ve tanıtım eksikliği göze çarpmaktadır.

2.2. Türkiye Ekonomisi Açısından Turizmin Ülke Ekonomisindeki Önemi

Türkiye ekonomisi açısından turizmin yadsınamaz bir payı olduğu aşikardır. Türkiye'de son dönemde turizm sektöründe yaşanan sıkıntılar ve turist sayısındaki keskin düşüşe paralel olarak sektör gelirlerinde yaşanan azalma aşikardır. Son bir kaç yıldır turizm alanında ve bağlı sektörlerde meydana gelen olumsuz gelişmelerden çıkıp mevcut potansiyelini gerçekleştirebilmesi için Türk siyasiler ve turizm sektör yöneticileri alternatif stratejiler geliştirerek turizm kanallarındaki çeşitliliği arttırmak ve kapsamlı politikalarla turizm sektörünü canlandırmayı ve tüm yıla yayılan turistik faaliyetlerin geliştirilmesini hedeflemektedirler. Türk Turizm sektörünün yetkilileri, kamuda veya özel sektörde çalışan tüm paydaşları ile ortak amaç doğrultusunda turizmi özellikle bölge ülkeleri ve komşuları arasında daha da geliştirmeyi istemektedir. Bu nedenle, turizm alanında ortak politikalar üretmek ve alternatif turizm kanalları geliştirerek sektördeki tüm paydaşların bölgesel turizm hareketliliğini sağlamak hedefiyle motive edilmesi hedeflenmelidir.

Nitekim, Türkiye-Bulgaristan sınırındaki komşu iller ve bölgelerle geliştirilecek turizm faaliyetleri sayesinde elde edilebilecek önemli bir potansiyel mevcuttur. Bu potansiyelin o bölgede yaşayan halk tarafından da görülmesi ve sürdürülebilir bir turizm bilincinin kazandırılması ilk aşamada hedeflenmelidir.

Belirtmek gerekir ki, Türkiye de Bulgar turistler için önemli bir destinasyondur. Özellikle İstanbul'dan sonra Ege bölgesindeki destinasyonlar ve Gökçe ada gibi spor turizmi için tercih edilen tatil beldeleri Bulgar turistlerin artan sayıları ile dikkat çekmektedir.

Ancak, 2016 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye rezervasyonlarda yüzde (%) 32'lik bir düşüş gerçekleşmiş. Bulgarlar'ın son yıllarda daha çok Yunanistan'ı tercih ettiği bilinmektedir. Bulgar turistlerin yaz tatili için Türkiye'de en çok tercih ettikleri beldelerin başında ise Kuşadası ve Marmaris geliyor. Türkiye'den Bulgaristan'ı ziyarete giden turist sayısının komşu ülkelerinkinden geride kalmasının en belirgin nedeni ise Bulgaristan'ın Türk vatandaşlarına uyguladığı vize zorunluluğudur.

Tablo 3. Türkiye'ye İlk 10 Ülkeden Gelen Turistlerin Milliyetlerine Göre Dağılımı

MİLLİYET	YILLAR			MİLLİYET PAYI (%)			% DEĞİŞİM ORANI	
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2016/2015	2017/2016
ALMANYA	5.580.792	3.890.074	3.584.653	15,40	15,34	11,06	-30,30	-7,85
İNGİLTERE (BİRLEŞİK KRALLIK)	2.512.139	1.711.481	1.658.715	6,93	6,75	5,12	-31,87	-3,08
RUSYA FED.	3.649.003	866.256	4.715.438	10,07	3,42	14,55	-76,26	444,35
GÜRCİSTAN	1.911.832	2.206.266	2.438.730	5,27	8,70	7,52	15,40	10,54
BULGARİSTAN	1.821.480	1.690.766	1.852.867	5,03	6,67	5,72	-7,18	9,59
İRAN	1.700.385	1.665.160	2.501.948	4,19	6,57	7,72	-2,07	50,25
HOLLANDA	1.232.487	906.336	799.006	3,40	3,57	2,47	-26,46	-11,84
İRAK	1.094.144	420.831	896.876	3,02	1,66	2,77	-61,54	113,12
UKRAYNA	706.551	1.045.043	1.284.735	1,95	4,12	3,96	47,91	22,94
AZERBAIJAN	602.488	606.223	765.514	1,66	2,39	2,36	0,62	26,28
YABANCI TOPLAM	36.244.632	25.352.213	32.410.034	100,00	100,00	100,00	-30,05	27,84

Kaynak: TÜRSAB, www.tursab.org.tr, 15.04.2018

Tablo 3.'teki verilere göre Türkiye'de Bulgar turistler açısından önemli bir destinasyondur. Nitekim, 2016 yılında 1.6 milyon Bulgar turist Türkiye'ye gelmişken, 2017 yılında 1.8 milyon Bulgar turistin Türkiye'yi ziyaret ettiği resmi rakamlara yansımıştır. Bu istatistiki veriler göz önüne alındığında, Bulgaristan'dan gelen turist sayısı bir önceki yıla oranla %9 artarak, Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkeler arasında Bulgaristan 5. sırada yer almıştır. Yine Tablo 3'den görüleceği üzere Bulgaristan'dan Türkiye'ye ziyaret için gelen turist sayısı Gürcistan'dan gelen turistlerin ardından gelerek ilk beşte yer almaktadır. Bulgaristan ile olan ticari ilişkiler ve çifte vatandaş olan Türk vatandaşlarının sayısı da göz önüne alındığında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gürcistan'a kıyasla daha az sayıda turist gelmesi, Bulgaristan'a yönelik uygulanan turizm politikalarının yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Ekonomik tabanlı siyasal stratejiler geliştirilmeli ve Bulgaristan'daki mevcut Türk azınlığın da bu ilişkilerin geliştirilmesinde olumlu rol oynaması için gerekli zemin oluşturulmalıdır. Bir ülkenin dış ilişkilerindeki başarısını belirleyen o ülkenin kendisini nasıl gördüğünden ziyade, başkaları tarafından nasıl algılandığıdır. Söz konusu algılar bir ülke için fırsatlar yaratabileceği gibi, dış ilişkiler bağlamında önüne engeller de çıkartılabilmektedir.

3. İki Ülke Arasındaki Potansiyel Ortak Turizm Alanları

Komşu ülkeler ortak potansiyel turizm alanlarını değerlendirmek adına Avrupa Birliği (AB) fonları tarafından finanse edilen "Interreg-IPA Bulgaristan Türkiye Sınır ötesi İşbirliği Programı" çerçevesinde, Burgaz - Haskovo (Hasköy) – Yanbol – Kırklareli ve Edirne illerini kapsayan ve sürdürülebilir turizmin geliştirilmesine yönelik projelerden de faydalanabilirler. Nitekim Avrupa Birliği'ne katılım öncesi aday ülkelerin desteklenmesini amaçlayan IPA projeleri, Bulgaristan gibi AB üyesi bir ülke ile Türkiye gibi aday bir ülkenin beraber faydalanabilecekleri ve hem karşılıklı turizm potansiyellerini geliştirebilecekleri hem de bu vesileyle siyasi ve ekonomik işbirliği olanaklarını arttırabilecekleri önemli bir araçtır.

Söz edilen projeler kapsamında Kırklareli Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından ilk etapta sınır bölgesi (Burgaz- Haskovo (Hasköy)-Yanbol Kırklareli-Edirne illeri) dahilinde en az iki tane turistik güzergah oluşturulması hedeflenmektedir. AB fonlarıyla iki komşu ülke arasında tarihi-coğrafi ve demografik olarak zaten var olan turizm potansiyelini gerçekleştirmek ve daha da geliştirmek mümkün olacaktır, Bu hedef

doğrultusunda, proje ana ortağı olarak Burgaz Bölgesel Turizm Birliği, Bulgaristan Turizm Bakanlığı ve Kırklareli Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün hibe desteği alacağı proje sözleşmesi imzalandı. Bu finansmanın yüzde 85 oranındaki tutarı Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) çerçevesinde, yüzde 15'i ise her iki ülkenin ulusal katkısı olarak sağlanıyor. Projenin amacı tanıtım faaliyetleri ve bölgedeki kaynakların ve turizm olanaklarının reklamıyla sınır ötesi hedef bölgede turizm potansiyelini kullanma olanaklarının artırılmasıdır. Projeye sınır ötesi bölgede turizm hakkında bilgilere erişimin iyileştirilmesi ve turistik destinasyon olarak bölgeye ilişkin bilgilerin artırılması hedeflenmiştir.

Sınır bölgesi olmanın avantajlarını iyi bir şekilde değerlendirebildiği takdirde dünyanın bir çok farklı bölgesinden farklı turist gurupları ve alternatif turist kabileleri bölgeye getirilebilir. Özellikle proje çerçevesinde de ele alınacak olan Uzak Doğu turistlere ve yerel Avrupalı turistlere tüm iki ülkenin bu sınır bölgelerinin güzelliklerini ortak bir güzergah içerisinde tanıtılması, bölgenin ziyaretçi sayısının muhakkak artışı sağlayacaktır.

Projenin çerçevesinde sınır ötesi bölgenin turistik destinasyon olarak tanıtılmasına yönelik ortak bir plan hazırlanacağı belirtilen açıklamada, "İnternet üzerine 3 turda reklam kampanyası gerçekleştirilecek. Bu doğrultuda Kırklareli Turizm Müdürlüğü, bölgenin turizm potansiyelinin belirlenmesi ve Bulgar uzmanlarla ortak tanıtım planının hazırlanması konusunda çalışmalara başladı. Buna ek olarak, en kısa zamanda Kırklareli Merkezde uzmanlar tarafından hedef tüm sınır bölgelerinin turizm potansiyelini ele alacak bir çalıştayın yapılması da gerekli görülmekte ve planlanmaktadır. Ancak bu çalıştaydan elde edilecek veri, bilgi ve kazanımların yerel paydaşlarla da paylaşılması gerekmektedir ki, nihai hedefe ulaşmada etkili olunabilsin.

Kırklareli İl Kültür ve Turizm Müdürü Necmi Asan ise; "Sınır bölgesi olmamızın avantajlarını iyi bir şekilde değerlendirebiliriz. Özellikle proje çerçevesinde de ele alınacak olan Uzak Doğulu turistlere ve yerel Avrupalı turistlere iki ülkenin tüm bu sınır bölgelerinin güzelliklerini ortak bir güzergah içerisinde tanıtmamız, bölgenin ziyaretçi sayısında muhakkak bir artış sağlayacaktır."

Komşu iki ülke arasındaki ortak kültürel değerleri tespit edeceklerini belirten Asan, turizm güzergahının Kırklareli'nde ondört Bulgaristan da ise sınır bölgesindeki dokuz köyü kapsamaktadır.

Belirlenen güzergahlar üzerinde köy sakinlerinin de yöresel yiyecekleri satabilecekler ve bu sayede ekoturizm açısından da bir kazanım olacaktır. Projenin turizm açısından her iki ülkeye de ekonomik katkılar sağlamanın yanı sıra, sosyo-kültürel ve bölge istikrarı açısından da önemli kazanımlar sağlamanı beklenmektedir.

Doğal, kültürel ve tarihi miras gibi zaten var olan altyapıdan daha iyi faydalanılarak sınır ötesi alanının turistik cazibesinin artırılması mümkündür. İki ülke yetkilileri ve turizm sektör idarecileri tarafından sınırları aşan ortak güzergahlar geliştirilmesine yönelik yeni stratejiler üzerinde çalışılmalı ve uzun vadede sınır ötesi turizm potansiyelinin artırılması hedeflenmelidir.

Bulgaristan da Türkiye'den birçok ziyaretçinin son yıllarda tercih etmeye başladığı bir ülke. Bulgaristan İstatistik Enstitüsü'ne göre 2015 yılında ülkeyi 1 milyon 237 bin Türk vatandaşı ziyaret etti. Bulgaristan Turizm Bakanı Nikolina Angelkova da Türkiye'den gelen turistlerin kendileri için çok önemli olduğunu ifade etti. Bakan, Haziran ayı başından itibaren vizelerde kolaylık sağlama konusunun gündemde olduğunu belirtti. Nikolina Angelkova şu şekilde konuştu:

"Türkiye ile çok yakın irtibatımız var ve Türkiye bizim için stratejik bir pazar. Komşuyuz, yakınız. Bizim için sunduğumuz turizm hizmetlerini Türk vatandaşına tanıtmak çok önemli. Türk mevkidaşlarıyla görüşmelerde uzak pazarlara yönelik ortak kültür ve tarih turizm paketleri hazırlamayı amaçlıyoruz. Uzak ülkelerden turistlerin ilgisini bölgemize çekmek önemli. Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan arasında ortak güzergahlar oluşturmayı amaçlıyoruz.

Türkiye'den turistler için gelişlerde kolaylık sağlamaya çalışıyoruz. Geçen yıl Türk turistlerin sayısında yüzde 30 artış vardı. Kış sporlarına ilgi de artıyor. Bundan sonra vize kolaylığını da gündeme getirmek istiyoruz."

3.1.Ortak Tarihi Geçmiş ve Kültürel Miras Bağlamında Kültür-Turizmi Potansiyeli

Türkiye'nin Bulgaristan devleti ile tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminden gelen yadsınamaz ve göz ardı edilemeyecek kadar köklü ve etkin kültürel, demografik ve sosyolojik bağları bulunmaktadır. Ortak geçmişten gelen ve halen de etkileri iki devletin siyasi ve ekonomik ilişkileri üzerinde belirleyici olan tarihi miras yeni yüzyılda da iki ülke yöneticileri ve iş adamları açısından ikili ticari ilişkileri çok daha yukarılara taşımaları için fırsatlar sunmaktadır. Sözü edilen iki ülke arasındaki mevcut ticari ve ekonomik ilişkiler

sonucu sahip olunan ticaret hacimleri ve karşılıklı ticaret ve turizmden elde edilen gelir öngörülen potansiyelin çok altında kalmakta ve ticari ilişkilerde maalesef gereken ivme kazanılamamaktadır.

Günümüzde yeni yetişen jenerasyonla birlikte Bulgar ve Türk halklarının birbirine bakışı 1989 öncesi komünist dönemdekinden farklılaşmakta ve daha dostane yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bulgaristan'da yaşayan Bulgarlar ve Türk azınlık arasında komünist rejimin yıkılmasından sonra daha ılıman ve dostane ilişkiler gelişmiş ve baskıcı komünist politikalarla birbirine yabancılaştırılan iki millet liberal politikalar ve daha özgürlükçü bir yaklaşımla tekrardan iyi komşuluk ilişkileri geliştirerek hoşgörü ortamını tesis etmişlerdir.

Bulgaristan'da Türk televizyon dizilerine gösterilen yoğun ilgi ve özellikle Osmanlı tarihini konu alan dizilerin merak uyandırması ile Bulgarlar yaklaşık beş yüz yıl birlikte yaşadıkları Türklerin kültür ve şehirlerini, yaşamlarını kısaca Türkiye'yi daha fazla merak etmeye ve bizzat görmek için talepte bulunmaya başladılar.

Coğrafi olarak da birbirini tamamlayan bu iki Balkan ülkesi Trakya yarımadasının da önemli bir kısmını oluşturarak hem tarihi, kültürel birliktelik hem de coğrafi yakınlık sayesinde ortak turizm faaliyetleri açısından gayet uygun bir konumdadır.

3.2.Ortak Karadeniz Havzasında Kıyı Turizmi ve Yat (Marina) Turizmi Potansiyeli

Karadeniz'e kıyısı olan ve denizden de komşu olan bu iki ülke kıyı turizmi çerçevesinde marina turizmini canlandırarak, Karadeniz havzasında kruvaziyer gemiler ve yat turizmi için önemli bir merkez haline gelebilir.

Bulgaristan ve Türkiye Karadeniz'in batı kıyısında sahip oldukları doğal ve uzun kumsalları ile kum, güneş, deniz turizmi (3'S turizmi) kadar, gelişmiş liman şehirleri (Varna, Burgaz, İstandul gibi) ile karşılıklı gemi seferleri ve özellikle kruvaziyer gemiler için Karadeniz limanlarını kapsayan turlar için idealdir. Hali hazırda Bulgaristan'da özellikle Varna şehrinde Albena sahil şeridinde mevcut olan deniz turizmi genel itibarıyla tatil köyü ve motel-pansiyon turizmi çerçevesinde işlemektedir. Son yıllarda Varna civarında büyük ve lüks oteller inşa edilmiş ve İngiltere, Rusya, İsrail gibi farklı ülkelerden çok sayıda turist bölgede ağırlanmıştır. Ancak, tur şirketlerinin yabancı turistlere daha çok deniz, güneş turizmi sundukları ve kilometrelerce

uzun kumsalları olan ve dalgaları ile meşhur "Altinkum" adı verilen sahil şeridini pazarladıkları standart tatil anlayışının ötesine geçememişlerdir. Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki bir diğer önemli sahil şehri olan Burgaz'da da benzer bir tatil anlayışı gelişmiştir. Varna'daki kadar lüks ve büyük hoteller olmasa da daha çok orta kesimden turistlere hitap eden daha ekonomik bir deniz tatili anlayışı hakimdir.

Türkiye tarafında ise Kırklareli il sınırlarında kalan ve Karadeniz kıyısında bulunan geniş kumsalları ile ünlü *Kastro*, *İğneada*, *Çilingöz*, Ormanlı gibi tatil beldeleri plajları ile ön plana çıkmaktadır. Yine İstanbul'da Karadeniz kıyısında kurulmuş Karaburun, Kilyos, Şile gibi sahil beldeleri genelde yerli turiste hitap eden ve çok fazla katma değer üretmeyen turizm anlayışına sahiptir. Ancak görünen o ki, İstanbul gibi Karadeniz'e açılan boğaz üzerinde kurulmuş ve Karadeniz havzasında geçiş yollarına hakim konumda bulunan büyük bir şehir mevcut turizm potansiyelinden yeterince yararlanamamaktadır.

Son dönemde gerek İstanbul gerekse Burgaz ve Varna şehirleri Karadeniz'deki potansiyel yat turizmini ve kruvaziyer gemi turlarına ev sahipliği yapmanın avantajlarını fark ederek bu alanda önemli yatırımlar yapmışlardır. İstanbul'da Zeytinburnu, Yenikapı, Kartal, Sarayburnu limanları ve Galata-port gibi projelerle büyük kruvaziyer gemilerin yanaşabileceği türden liman inşa çalışmaları ve gerekli altyapının tesisi edilmesi için önemli adımlar atılmıştır. Kruvaziyer turlar için sadece bir geçiş limanı değil de "home-port" olma hedefi ile İstanbul kalkışlı turlara uygun şekilde yeni liman projeleri ve 3. Havalimanı projesi bu hedefi yakalamak için hızla gerçekleştirilmektedir. Benzer şekilde Burgaz'da da devasa boyutta gemilerin yanaşabileceği kapasitede ve ileri teknoloji kullanılarak inşa edilen "Port of Burgas" aynı amaç doğrultusunda Karadeniz sahillerini daha fazla değerlendirmek ve hem turizm kanallarını çeşitlendirmek, hem de kruvaziyer tur şirketlerinin güzergahına dahil olarak hızla gelişen ve getirisi yüksek kruvaziyer turizminden yararlanmak istemektedir.

Ayrıca, bu iki komşu ülke kendi limanları arasında Karadeniz sahilleri boyunca yat turizmi için de gerekli alt yapı çalışmaları ve düzenlemeler ile yeni ve gelişmeye açık bir kıyı turizmine ivme kazandırabilir. Niş bir alan olan yat turizmi ve marina işletmeciliği her iki ülke için de turizm gelirini arttıracak ve sahil şehirlerinin ekonomisine de önemli katkı sağlayabilecek potansiyeldedir.

Gerek yeni istihdam sahalarının açılması ve gerekse marina yakınlarında yeme-içme alışveriş mekanlarının gelişmesi ile tüm bölge için çarpan etkisi oluşturmaktadır.

3.3. Balkan Ülkeleri Arasında Spor Turizminin Geliştirilmesinde ve İki Ülkenin Potansiyel Kazanımları

İki ülke arasında ortak turizm politikaları geliştirilebilecek önemli bir diğer alan da spor turizmidir. Coğrafi yakınlık ve kültürlerin benzerliği, demografik yapının bunu desteklemesi spor alanında da ortak kazanımların olabirliğini ve yeni fırsatlar doğurabileceğini ortaya koymaktadır. Ortaklaşa düzenlenebilecek futbol, basketbol ve atletizm turnuvaları, gençlik veya üniversite oyunları türünden organizasyonlar hem iki ülkenin karşılıklı turizm hareketliliğini arttıracak hem de üçüncü ülkelerden de turist çekmesini sağlayacaktır.

Çeşitli spor dalları için uygun "kamp" alanlarının oluşturulması, özellikle doğa sporları ve yol bisikleti için turlar veya dağ bisikletleri (MTB) için patika yol güzergahları belirlenmesi Türkiye'den ve Bulgaristan'dan sporcular ve bu konuda aktif olan kişiler için cazibe merkezi oluşturacaktır. Hatta Türkiye'den antrenman amaçlı bisiklet kamplarına katılmak için İspanya, Fransa ve İtalya'ya giden sporcular veya amatör bisikletçiler iki ülkenin ortak geliştireceği bisiklet yolları ve doğal güzellikteki patikaların dağ bisikletçilerine uygun hale getirilmesi hedeflenmelidir. Böylece sınır aşan turizm rotaları ve yol bisikleti veya dağ bisikletine uygun yolların açılması genç, dinamik ve macera ruhlu turistleri etkileyecektir.

3.4. İki Ülke Arasında Geliştirilebilecek Alternatif Turizm Faaliyetleri: Festival Turizmi, Kırsal Turizm ve Eko-Turizm Türleri

IPA projeleri çerçevesinde veya ondan bağımsız olarak sınır kasabalarının veya komşu şehirlerin (Haskovo, Yambol, Burgas – Edirne, Kırklareli) ortak düzenleyecekleri çeşitli festivaller (folklor festivali, yöresel müzik festivali, film festivali, yöresel lezzetler festivali vb. türünden etkinlikler) sınır bölgesindeki şehirlerde olduğu kadar bu şehirlere bağlı köylerde ve kırsal kesimlerde de turizmi canlandıracaktır.

Son dönemde Avrupa Birliği'nde ve diğer gelişmiş ülkelerde öne çıkan **Kırsal Turizm** (Rural Tourism),

iki komşu ülkenin AB projelerinden de yararlanarak geliştirebileceği yeni alternatif bir turizm çeşididir.

Kırsal turizmin geliştirilmesi iki ülkenin özellikle Bulgaristan-Türkiye sınırındaki kırsal bölgelerde hem turizm faaliyetlerini ve turizm gelirlerini arttırmaya hem de sınır kasabalarındaki kırsal kalkınmanın başarılmasına destek olacaktır.

Yine son yılların gözde turizm türlerinden Eko-turizmi geliştirmek için de AB'nin sınır ötesi projelerinden (IPA-Crossborder) faydalanılabilir. Halen sınırın her iki tarafında da doğal olan kırsal hayat tarzı ve tarımsal üretim biçimleri daha çevre dostu ve daha korumacı hale getirilerek ve çok daha iyi bir tanıtım ve PR faaliyetleri ile kısa sürede turistlerin ilgisini çekebilir. Ekoturizm, bir anlamda yerel halklara maddi yarar sağlayan turizm çeşidi olarak da bilinmektedir, tüm yerli halkların kültürlerini yoketmeden, onların turizm faaliyetlerinden yararlanmalarının sağlanması ekoturizmin ilgi alanına girmektedir.

Sınırın her iki tarafından da insanlar hem gezip görmek hem de doğal tarım ürünlerini, yöresel lezzetleri yerinde tatmak, yöresel kültürleri tanımak için kırsal bölgeleri keşfetmeye yönelecek ve turistik hareketliliği arttıracaktır. Ciddi bir potansiyele sahip olan bu sözü edilen turizm çeşidinin geliştirilmesi adına özellikle Bulgaristan devleti tarafından vize işlemlerinin kolaylaştırılması (kapıda vize uygulamasıyla) veya çok daha kapsamlı bir sınır ötesi proje ile turizm faaliyetleri arttırılarak, turist sayıları ve turizm gelirleri sınırın her iki tarafı için de arttırılabilir.

4. Sonuç

İki ülke arasında mevcut olan turizm potansiyeli şuan kadar gerçekleşen turist sayısı ve turizm gelirlerinin çok ötesindedir. Özetle şuan gerçekleşen rakamlar iki ülke arasındaki derin tarihi, kültürel ilişkileri ve demografik bağları yansıtmamaktadır. Daha alınacak çok yol vardır ve bu da ancak iki ülke tarafından geliştirilecek ortak politikalar ve ortaya koyulacak ortak hedeflerle gerçekleşebilir. Öncelikle ortak tarihi geçmiş ve kültürel değerler ekseninde kültür turizminin geliştirilmesi, kıyı bölgelerinde yat ve kruvaziyer turizm ile sınır bölgelerinde kırsal turizm, ekoturizmin ön plana çıkarılması her iki ülke turizm potansiyelinin makimize edilmesi açısından yararlı olacaktır. Bu hususta da AB katılım öncesi yardım projeleri kapsamında sınır ötesi projelerinden (IPA) faydalanılabilir. IPA crossborder projeleri hem aday ülke durumunda olan Türkiye açısından hem de AB

üyesi olmuş komşu ülke Bulgaristan açısından uygun enstrümanlardır. Özetle Türkiye-Bulgaristan ikili ticari ilişkilerinde turizm gelirlerinin arttırılabilmesi, turizm sektörünün mevcut potansiyelinin gerçekleştirilebilmesi adına karşılıklı ekonomik tabanlı siyasal stratejiler geliştirilmesi hedeflenmelidir.

Kaynakça

1. Annual Macroeconomic Data, Bulgarian National Bank, 2008.
2. "Annual Report on the Condition and Development of SMEs in Bulgaria", Special Edition, Ministry of Economy and Energy, 2006.
3. Bulgaria Country Profile, CIA - The World Factbook, 12 Şubat 2008.
4. Bulgaristan Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari-Ekonomik İlişkileri. T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2007.
5. Bulgaristan Ülke Bülteni, DEİK, Haziran 2007.

6. Bulgarian Economy, Center for Economic Development, January 2013.
7. Bulgaristan Ülke Profili, İGEME, 2006.
8. DEİK, Bulgaristan Yıllık Ülke Raporu, www.deik.org.tr
9. Eskişehir Ticaret Odası, Bulgaristan Ülke Bülteni, Haziran 2014, www.etonet.org.tr
10. Konya Ticaret Odası, Bulgaristan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Etüd Araştırma Servisi, Mart 2008.

İnternet Kaynakları

1. Bulgaristan Milli İstatistik Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi; www.nsi.bg
2. Bulgaristan Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi; www.minfin.government.bg
3. Bulgaristan Ekonomi ve Enerji Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi; www.mee.government.bg
4. Bulgaristan Yatırımlar Ajansı Resmi İnternet Sitesi; www.investbg.government.bg
5. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği bakanlığı Resmi İnternet Sitesi; www.ab.gov.tr/gumruk-birligi